

Wiesława Limont

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wrażliwość, intensywność a potencjał rozwojowy osób wybitnie zdolnych

Artykuł dedykuję śp. Beacie Dyrdzie

Wprowadzenie

Pojęcia: „potencjał rozwojowy” (PR), „wzmoczona pobudliwość psychiczna” (OE), „wrażliwość”, „intensywność”, „wielopoziomowość”, „dynamizmy” są kluczowymi terminami w teorii dezintegracji pozytywnej (TDP) opracowanej przez Kazimierza Dąbrowskiego. Powstała ona na podstawie obserwacji utalentowanych i uzdolnionych pacjentów z wyraźnymi objawami nerwic oraz na podstawie informacji otrzymanych z badań empirycznych i analiz biografii wybitnych twórców¹. Osoby zdolne charakteryzowały się podwyższonym poziomem wrażliwości psychicznej, a szczególnie intensywnością emocjonalną, bogatym życiem wewnętrznym, niezależnością i autonomią. Właściwości te, łącznie z nierzadko bardzo wybitnymi zdolnościami, zostały uznane przez Dąbrowskiego za potencjał rozwojowy (PR) stanowiący wrodzoną biologiczną bazę determinującą, możliwy do osiągnięcia przez jednostkę, poziom rozwoju w optymalnych dla niej warunkach środowiskowych². Teoria Dąbrowskiego

¹ K. Dąbrowski: *Dezintegracja pozytywna*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979, s. 85 i n.

² K. Dąbrowski: *Pasja rozwoju*. Warszawa: Studencka Oficyna Wydawnicza ZSP, 1988, s. 17 i n.; M.M. Piechowski: *Zdrowie psychiczne jako funkcja rozwoju psychicznego*. W: *Zdrowie psychiczne*. Red. K. Dąbrowski. Warszawa: Państwo-

została włączona do obszaru studiów nad zdolnościami dzięki badaniom i pracom Michaela M. Piechowskiego, wieloletniego współpracownika Dąbrowskiego, autora kwestionariusza OEQ³ i współautora skali OEQ-II⁴ do badania wzmożonej pobudliwości.

Kilka słów o teorii dezintegracji pozytywnej

Dąbrowski uważał, że rozwój jednostki związany jest z kolejnymi poziomami i obejmuje: (1) integrację pierwotną, (2) dezintegrację jednopoziomową, (3) dezintegrację wielopoziomową spontaniczną, (4) dezintegrację wielopoziomową zorganizowaną i usystematyzowaną, (5) integrację wtórną. Na poziomie I występują konflikty zewnętrzne z otoczeniem, brakuje dynamizmów rozwojowych i konfliktów wewnętrznych; na poziomie II pojawiają się ambiwalencje i ambitendencje, dominuje relatywizm wartości; poziom III charakteryzuje się dynamizmami rozwojowymi wskazującymi na pojawienie się czynnika trzeciego, ujawniającego się m.in. w pozytywnym niedostosowaniu, instynkcie twórczym, hierarchii wartości; na poziomie IV pojawia się świadome kształtowanie własnej osobowości, wewnętrzne kierowanie rozwojem, dążenie do syntezy, równowagi i integracji wewnętrznej przez realizowanie ideału indywidualnego i społecznego; na poziomie V dochodzi do harmonijnej jedności osobowości, równowagi i syntezy wewnętrznej, brak konfliktów wewnętrznych związany jest z urzeczywistnieniem ideału osobowości. Dezintegracja pozytywna to proces tworzenia się zintegrowanej osobowości jednostek wybitnie zdolnych i twórczych. Ma ona charakter wielostronny i wielopoziomowy. Wielostronność to wszechstronność rozwoju intelektualnego, uczuciowego i popędowego. Dezintegracja wielopoziomowa wiąże się ze zjawiskiem hierarchiczności, z przechodzeniem z niższego na wyższy poziom rozwoju wewnętrznego, z odrzucaniem wartości niższego poziomu i odkrywaniem wartości poziomu wyższego. Hierarchiczność poziomów w rozwoju determinuje konflikty

we Wydawnictwo Naukowe, 1979, s. 108 i n.; K. Dąbrowski: *Osobowość, wybitne uzdolnienia i psychonerwice u dzieci i młodzieży*. „Zdrowie Psychiczne” 1963, nr 1, 2 (7, 8), s. 53–63; M.M. Piechowski: *Developmental Potential*. In: *New Voices in Counseling the Gifted*. Eds. N. Colangelo, R.T. Zaffrann. Dubuque: Kendall/Hunt, 1979.

³ M.M. Piechowski: *‘Mellow Out’, They Say. If I Only Could. Intensities and Sensitivities of the Young and Bright*. Unionville: Royal Fireworks Press, 2014, s. 363.

⁴ R.F. Falk et al.: *The Overexcitability Questionnaire-Two (OEQ-II): Manual, Scoring System, and Questionnaire*. Denver: Institute for the Study of Advanced Development, 1999.

wewnętrzne generujące intensywne napięcia, przeżycia o silnym zabarwieniu emocjonalnym.

W miarę rozwijania się jednostka dochodzi do dezintegracji wielopoziomowej spontanicznej. Jest to początek hierarchizowania wartości i wielopoziomowych konfliktów wewnętrznych. Na tym poziomie pojawia się nieprzystosowanie pozytywne wspomagające rozwój ze zwróceniem się ku temu, „co ma być”, pojawia się także instynkt twórczy. Wzmoczone pobudliwości psychiczne – intelektualna, wyobrażeniowa i emocjonalna – wprowadzają jednostkę w ustawiczne nieprzystosowanie do tego, co „niższe”, szukania ideału osobowości. Na poziomie dezintegracji wielopoziomowej zorganizowanej ujawnia się świadoma hierarchizacja wartości, jednostka potrafi doprecyzować swój ideał osobowości⁵.

Potencjał rozwojowy

Teoria dezintegracji pozytywnej wyrosła na gruncie badań nad zdrowiem psychicznym definiowanym jako zdolność do rozwoju w kierunku wszechstronnego rozumienia, przeżywania, odkrywania i tworzenia coraz wyższej hierarchii rzeczywistości i wartości. Zdolność do rozwoju i jego poziom związane są z posiadanym potencjałem rozwojowym (PR), który składa się z grupy trzech czynników: wrodzonego biologicznego, środowiska zewnętrznego oraz czynnika autonomicznego, nazwanego przez Dąbrowskiego czynnikiem trzecim. Pierwsza grupa czynników obejmuje pięć form wzmoczonej pobudliwości psychicznej (OE): psychomotoryczną, sensoryczną, wyobrażeniową, intelektualną i emocjonalną oraz uzdolnienia, wybitną inteligencję i talent, a ponadto załączki wewnętrznego środowiska psychicznego. Druga grupa to wpływy zewnętrzne, przede wszystkim społeczne, działające jako stymulatory lub inhibitory rozwoju jednostki. Ostatnia grupa, czyli „czynnik trzeci”, obejmuje zespół czynników autonomicznych decydujących o możliwości samodzielnego kierowania własnym rozwojem. „Czynnik trzeci” ujawnia się najpóźniej, ponieważ najwcześniej dopiero w okresie adolescencji, i nie występuje u wszystkich osób zdolnych. Silny pozytywny potencjał obejmuje wszystkie lub prawie wszystkie formy wzmoczonej pobudliwości, ale szczególnie intelektualną, wyobrażeniową i emocjonalną, wybitne uzdolnienia oraz oznaki wyłaniającego się wewnętrznego *milieu*. Osoby z silnym potencja-

⁵ K. Dąbrowski: *Multilevelness of Emotional and Instinctive Functions*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1996, s. 17 i n.; K. Dąbrowski: *Dezintegracja pozytywna...*, s. 9 i n.; M.M. Piechowski: *Discovering Dabrowski's Theory*. In: *Dabrowski's Theory of Positive Disintegration*. Ed. S. Mendaglio. Scottsdale: Great Potential Press, 2008, s. 64 i n.

łem są mało podatne na wpływ środowiska zewnętrznego; przy potencjale umiarkowanym lub słabym wpływ otoczenia i środowiska wychowawczego jest bardzo znaczący dla kierunku i poziomu rozwoju jednostki⁶.

Dąbrowski wyróżnił trzy typy rozwoju: normalny, jednostronny oraz wielostronny przyspieszony. Rozwój normalny odnoszony jest do statystycznej normy charakteryzującej osoby o słabym PR, przeciętnej inteligencji, z niedorozwojem emocjonalnym. Dwa pozostałe typy związane są z rozwojem osób wybitnie zdolnych. Rozwój jednostronny charakteryzuje jednostki o wybitnych uzdolnieniach, które głównie inwestują w doskonalenie swojego talentu, i intensywnie nad nim pracują, bez zwracania uwagi na rozwój własnej osobowości. Trzeci typ to rozwój przyspieszony, wielostronny, wielopoziomowy, w którym talent jest traktowany jako integralna część osobowości, a celem jednostki jest rozwijanie posiadanego potencjału w kierunku samorealizacji, transgresji i transcendencji⁷. W przyspieszonym wielostronnym rozwoju niebagatelne znaczenie, obok „dynamizmów” właściwych dla konkretnego poziomu, mają także wzmożone pobudliwości psychiczne, ze wskazaniem na pobudliwość emocjonalną, intelektualną i wyobraźniową.

Wrażliwość i intensywność

Wzmożone pobudliwości psychiczne zostały zidentyfikowane przez Dąbrowskiego u osób wybitnie zdolnych z wyraźnymi objawami nerwic. Uznał on, że nerwice te nie mają charakteru patologicznego, a wręcz przeciwnie, są bowiem przejawem konfliktów wewnętrznych wskazujących na proces dezintegracji pozytywnej związanej z tworzeniem się osobowości jednostki. Wzmożona pobudliwość psychiczna została zdefiniowana jako: nadmiernie silna i długotrwała reakcja na stymulacje płynące z zewnętrznego i wewnętrznego środowiska, długie pozostawanie ich w pamięci afektywnej oraz swoistość reakcji na zróżnicowane bodźce. Swoistość ta polega na reakcji zgodnej z posiadaną dominującą formą pobudliwości. Pięć form OE ma specyficzne charakterystyki: psychomotoryczna, P-OE – charakteryzuje się nadmiarem energii, dużą aktywnością; sensoryczna, S-OE – to wzmożone odczuwanie zmysłowe i estetyczne; intelektualna, T-OE – cechuje się zwiększoną aktywnością umysłową, ciekawością poznawczą; wyobraźniowa, M-OE – ujawnia się w skłonności do fantazjowania i marzeń, magicznego myślenia; emocjonalna, E-OE – wyraża się intensywnością i głębokością uczuć, empatią. Wzmożone

⁶ M.M. Piechowski: *Developmental Potential...*, s. 25 i n.

⁷ K. Dąbrowski: *Multilevelness of Emotional and Instinctive Functions...*, s. 20–22.

pobudliwości wpływają na sposób postrzegania, odczuwania, przeżywania, zachowania i funkcjonowania jednostki. Im więcej form wzmożonych pobudliwości posiada konkretna osoba, tym bogatszy i bardziej złożony jest odbiór i przetwarzanie docierających do niej bodźców⁸.

Wysoki poziom wrażliwości u osób wybitnie zdolnych był zauważony już we wczesnych badaniach związanych z inteligencją i zdolnościami. William James odnotował, że osoby o głębokiej religijności charakteryzują się wzmożoną pobudliwością, która – jak twierdził – jest spowodowana stałą czujnością (*alert*) układu nerwowego i gotowością do intensywnej reakcji na różnorodną stymulację⁹. Badania nad inteligencją prowadzone przez Francisa Galtona¹⁰ wykazały, że osoby wybitnie inteligentne charakteryzują się podwyższonym poziomem wrażliwości zmysłowej, ujawniającej się w zdolności dostrzegania nawet minimalnych zmian pomiędzy bodźcami, w odróżnieniu od osób o niskiej i przeciętnej inteligencji, których wrażliwość jest zdecydowanie niska. Zdaniem niektórych badaczy, nadwrażliwość ujawniana przez małe zdolne dzieci jest źródłem ich wybitnych zdolności intelektualnych, umożliwia ona bowiem asymilację niezwyklej liczby sensorycznych doznań¹¹. Cesare Lombroso w pracy *Geniusz i obłąkanie*¹² napisał, że wybitni twórcy charakteryzują się wyjątkową „chorobliwą wrażliwością”, którą uznał za przejaw choroby psychicznej. W pracach Carla Gustava Junga można znaleźć informacje o osobach wybitnie zdolnych z nadmierną wrażliwością (*excessive sensitivity*), która, co prawda, wzbogaca ich osobowość, ale jednocześnie wpływa na powstawanie nerwic. Jung, podobnie jak Dąbrowski, uważał, że poważnym błędem byłoby przypisywanie jej charakteru patologicznego, co by jednocześnie oznaczało, że 1/4 ludzkości ma objawy chorobowe¹³.

⁸ K. Dąbrowski: *Multilevelness of Emotional and Instinctive Functions...*, s. 71 i n.; S. Daniels, M.M. Piechowski: *Embracing Intensity: Overexcitability, Sensitivity, and the Developmental Potential of the Gifted*. In: *Idem: Living with Intensity. Understanding the Sensitivity, Excitability, and Emotional Development of Gifted Children, Adolescents, and Adults*. Scottsdale: Great Potential Press, 2009, s. 8 i n.

⁹ W. James: *The Varieties of Religious Experience*. New York: Longmans Green and Co./The Modern library, 1902/1936.

¹⁰ F. Galton: *Inquiries into Human Faculty and its Development*. Macmillan, 1883/2004, s. 17 i n. <http://galton.org/> [16.06.2014].

¹¹ W. Cruickshank: *Psychology of Exceptional Children and Youth*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1963, za: J. Freeman: *Emotional Aspects of Giftedness*. In: *The Psychology of Gifted Children. Perspectives on Development and Education*. Ed. J. Freeman. Chichester: Wiley and Sons, 1985, s. 251.

¹² C. Lombroso: *Geniusz i obłąkanie*. Tłum. J.L. Popławski. Warszawa: PWN, 1987, s. 21 i n., s. 54 i n.

¹³ C.G. Jung: *The Theory of Psychoanalysis*. New York: The Journal of Nervous and Mental Disease Publishing Company' 1915, s. 5, podaję za: E. Aron: *The Cli-*

Amerykańska badaczka Elaine Aron¹⁴, podobnie jak Jung, uważa, że około 15–20% populacji to osoby o wysokiej wrażliwości sensorycznej (*highly sensitive person*, HSP), która związana jest z wrodzoną właściwością układu nerwowego (*sensory processing sensitivity*, SPS) ujawniającą się jako wyuczulenie (lub reakcja) na społeczne i środowiskowe bodźce¹⁵.

Zidentyfikowana, w niezależnych badaniach, podwyższona wrażliwość osób wybitnie zdolnych może sugerować, że jest ona koniecznym warunkiem rozwoju talentu i zdolności. Przywołani badacze podkreślają, że wrażliwość jest źródłem bogatych i głębokich doznań spowodowanych silnymi reakcjami na bodźce dochodzące ze środowiska wewnętrznego i zewnętrznego. W koncepcji Dąbrowskiego pięć form wzmożonej pobudliwości, razem z innymi komponentami PR, bierze udział w przyspieszonym rozwoju. Jung także wskazywał na to, że nadmierna wrażliwość wzbogaca osobowość. W przypadku badań Aron można co prawda znaleźć informacje, że osoby z syndromem HSP często są bardzo zdolne i twórcze, ale koncentruje się ona głównie na samym zjawisku wysokiej wrażliwości oraz wypracowaniu metod terapii i strategii wspomagających funkcjonowanie społeczne osób z HSP.

Badania wzmożonych pobudliwości osób zdolnych

Pierwsze badania nad osobami zdolnymi przeprowadził Dąbrowski w 1962 roku w Warszawie. Objęły one uczniów uzdolnionych intelektualnie i artystycznie. Dąbrowski zauważył występującą u badanych nadpobudliwość wegetatywną, seksualną, afektywną i umysłową, które stanowiły podłoże powstawania zespołów nerwicowych i psychonerwicowych¹⁶. Kolejne badania przeprowadzone wśród młodzieży uzdolnionej ze szkół sportowych i artystycznych ujawniły u badanych obecność nerwic, psychonerwic oraz różnych form wzmożonej pobudliwości psychicznej¹⁷. Młodzież zdolna charakteryzowała się wysokim poziomem emocjonalności, wzmożoną wrażliwością, intensywnością i głębokością reakcji na bodźce dochodzące ze środowiska wewnętrznego i zewnętrznego. Dąbrowski uznał, że

nical Implications of Jung's Concept of Sensitiveness. „Journal of Jungian Theory and Practice” 2006, no. 8, s. 11–43.

¹⁴ E. Aron: *The Highly Sensitive Person*. New York: Birch Lane Press, 1996.

¹⁵ E.N. Aron, A. Aron, J. Jagiellowicz: *Sensory Processing Sensitivity: A Review in the Light of the Evolution of Biological Responsivity*. „Personality and Social Psychology Review” 2012, vol. 16, no. 3, s. 262–282.

¹⁶ K. Dąbrowski: *Osobowość, wybitne uzdolnienia i psychonerwice u dzieci i młodzieży*. „Zdrowie Psychiczne” 1963, nr 1, 2 [7, 8], s. 53.

¹⁷ K. Dąbrowski, J. Kujawska: *Psychonerwice u młodzieży wybitnie uzdolnionej ze szkół artystycznych i sportowych*. „Zdrowie Psychiczne” 1965, nr 6 (1), s. 24–35.

nerwice i zaburzenia psychiczne są sygnałem zachodzących wewnętrznych transformacji, pojawiania się wewnętrznego środowiska związanego z rozwojem jednostki w kierunku pełnej i harmonijnej osobowości. Na podstawie badań, analiz biografii i twórczości wybitnie zdolnych i twórczych osób Dąbrowski sformułował tezę o kluczowym znaczeniu dla twórczego, wielostronnego i przyspieszonego rozwoju trzech form wzmożonej pobudliwości: intelektualnej, wyobrażeniowej i emocjonalnej¹⁸. Teza ta, dobrze udokumentowana przeprowadzonymi badaniami, posłużyła do przyjęcia hipotezy, że wzmożona pobudliwość psychiczna może być wskaźnikiem posiadanych zdolności¹⁹.

W aktualnie prowadzonych badaniach OE wykorzystywane są metody jakościowe (wywiady strukturalizowane, OEQ, studium przypadku, analizy biograficzne) i ilościowe, w tym szczególnie kwestionariusz OEQ-II²⁰. Część badaczy koncentruje się na poszukiwaniu charakterystycznego profilu wzmożonej pobudliwości osób zdolnych. Uzyskane wyniki nie są jednoznaczne, niektórzy badacze otrzymali dane wskazujące na to, że osoby uzdolnione intelektualnie cechuje wyższy poziom we wszystkich lub większości OE²¹, co zgodne było z przyjętymi hipotezami, ale w innych badaniach odnaleziono zróżnicowane profile obejmujące na przykład tylko S-OE, T-OE, M-OE²², a nawet tylko T-OE²³, jednak zawsze osoby uzdolnione intelektualnie uzyskiwały wyższe wyniki w odniesieniu do wzmożonej pobudliwości intelektualnej. Chociaż u uczniów ze szkoły podstawowej stwierdzono wyższe wyniki w psychomotorycznej OE, zdaniem niektórych autorów pobudliwość psychomotoryczna może być predykatorem zdolności u uczniów w młodszym wieku, a także wśród zdolnych nastolatków, na co wskazuje znaleziony wzorzec OE z dominu-

¹⁸ K. Dąbrowski: *Trud istnienia*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1975, s. 31 i n.

¹⁹ M.M. Piechowski: *Developmental Potential...*, s. 25 i n.

²⁰ Szerzej na ten temat piszę w: W. Limont: „Inny świat? Czy nieznany ich własny?”. *Potencjał rozwojowy, wzmożona pobudliwość psychiczna a zdolności*. „Psychologia Wychowawcza” 2014, nr 5, s. 9–27.

²¹ M.M. Piechowski, K. Cunningham: *Patterns of Overexcitability in a Group of Artists*. „Journal of Creative Behavior” 1985, no. 19 (3), s. 153. Na przykład: L.K. Silverman, B. Ellsworth: *The Theory of Positive Disintegration and its Implication for Giftedness*. In: *Theory of Positive Disintegration: Proceedings of the Third International Conference*. Ed. N. Duda. Miami: Xerox, 1981, s. 179–194.

²² W. Limont et al.: „Old wine in new bottles”? *Relationships Between Overexcitabilities, the Big Five Personality Traits and Giftedness in Adolescents*. „Personality and Individual Differences” 2014, no. 69, s. 199–204.

²³ L. Wirthwein, D.H. Rost: *Focussing on Overexcitabilities: Studies with Intellectually Gifted and Academically Talented Adults*. „Personality and Individual Differences” 2011, no. 51 (3), s. 337–342.

jącym P-OE²⁴. W badaniach analizowano także różnice międzypłciowe, które wykazały istnienie różnych profili OE u osób zdolnych odmiennej płci. U kobiet stwierdzono przewagę sensorycznej i emocjonalnej OE, natomiast u mężczyzn – psychomotorycznej i intelektualnej OE. Wyraźne zróżnicowanie profili między płciami może wiązać się z różnymi stylami myślenia i strategiami poznawczymi, co ma znaczenie w kształceniu uczniów zdolnych. Uwzględnianie zróżnicowania płciowego stanowi zatem ważny element badań empirycznych, ale także powinno być uwzględniane w oddziaływaniach edukacyjnych skierowanych do uczniów zdolnych²⁵.

Interesującym tropem badawczym jest, moim zdaniem, próba szukania powiązań między typami wzmożonej pobudliwości a uzdolnieniami specyficznymi dziedzinowo. W ostatnio prowadzonych badaniach znaleziono pozytywną zależność między zdolnościami muzycznymi i sportowymi a wzmożoną pobudliwością psychomotoryczną, między uzdolnieniami plastycznymi a sensoryczną OE. Ciekawe jest także, że znaleziono powiązania między OE a profilem kształcenia. Młodzież uczęszczająca do sprofilowanych klas w liceum uzyskała zróżnicowane profile OE, i tak uczniowie z klas sportowych otrzymali wyższe wyniki w P-OE, uczniowie z klas o profilu pedagogicznym, humanistyczno-artystycznym i humanistyczno-plastycznym – wyższe wyniki w S-OE, E-OE, T-OE. Badania porównawcze studentów pedagogiki i sztuk pięknych wykazały różnice w dominującej formie pobudliwości: pedagodzy uzyskali wyższe wyniki w E-OE, a plastycy – w S-OE²⁶. W badaniach koreańskich młodzież ucząca się w specjalistycznych szkołach średnich ujawniła także zróżnicowane profile pobudliwości: młodzież ze szkół artystycznych uzyskała wyższe wyniki w P-OE, S-OE i M-OE, w szkołach przeznaczonych dla uczniów uzdolnionych intelektualnie – w T-OE, natomiast w szkołach języków obcych – w E-OE²⁷. Wyniki otrzymane w badaniach polskich i koreańskich mogą wskazywać na istnienie specyficznych powiązań strukturalnych między uzdolnieniami kierunkowymi a formami OE. Wniosek ten ma status hipotezy i wymaga dalszych poszerzonych badań.

²⁴ A. Alias et al.: *Dabrowski's Overexcitabilities Profile among Gifted Students*. „Asian Social Science” 2013, no. 9 (16), s. 120–126.

²⁵ Por. przegląd: W. Limont: „Inny świat? Czy nieznaną ich własny?”...

²⁶ W. Limont: *‘Passion of growth’: Giftedness and Creativity in the Theory of Positive Disintegration*. In: *Gifted Education as a Lifelong Challenge: Essays in Honour of Franz Mönks*. Eds. A. Ziegler et al. Berlin–Münster: LIT-Verlag, 2012.

²⁷ J.H. Moon, D. Montgomery: *Profiles of Overexcitabilities for Korean High School Gifted Students According to Gender and Domain of Study*. „Journal of Gifted/Talented Education” 2005, no. 15, s. 1–10.

Asynchroniczny rozwój osób zdolnych

Intensywność, głębokość doznań i przeżyć osób o wybitnych zdolnościach powoduje, że rozwój ich jest inny od przyjętej powszechnie normy statystycznej. Dąbrowski zauważył asynchronię w rozwoju wybitnie zdolnych, za której źródło uznał potencjał rozwojowy, ale przede wszystkim wysoki poziom wzmożonej pobudliwości. Silny, pozytywny potencjał osób zdolnych powoduje, że dostrzegają, czują i rozumieją one więcej, dokładniej, głębiej i inaczej w porównaniu z osobami o przeciętnych uzdolnieniach. Intensywność przeżyć osób zdolnych często jest niewłaściwie rozumiana przez otoczenie i może być przyczyną licznych problemów natury społecznej. Wysoki poziom energii ujawnianej przez dzieci często bywa uważany za niekontrolowaną nadpobudliwość, wrażliwość emocjonalną interpretuje się jako niedojrzałość, twórczą wyobraźnię jako fantazjowanie, a także jako utratę kontaktu z realnym światem i brak uwagi, dociekliwość intelektualna zaś jest traktowana jako kwestionowanie autorytetów²⁸. Zdarza się także, że osoby ze wzmożoną pobudliwością uważane są za jednostki z zaburzeniami w zachowaniu, z ADHD. Rodzajem asynchronii o charakterze społecznym, w koncepcji Dąbrowskiego, jest „pozytywne nieprzystosowanie”, które oznacza twórczą samodzielność rozwojową²⁹. Osoby o pozytywnym nieprzystosowaniu nie akceptują istniejących norm, systemów wartości i stereotypów społecznych. Zdaniem Dąbrowskiego, niezgodę tę można uznać za pozytywną, jeśli jest wyrazem procesów indywidualnego rozwoju i tworzenia się systemu wartości, a także kształtowania postawy moralnej jednostki. Asynchronie można zauważyć także u osób uzdolnionych twórczo; zdolnościom tym często towarzyszy brak równowagi psychicznej spowodowany posiadaniem nadmiernej wrażliwości. Twórcy często popadają w konflikty ze środowiskiem zewnętrznym, są nieprzystosowani do otoczenia, charakteryzują się zmiennością nastrojów łączoną z pozytywnym infantylizmem psychicznym, który charakteryzuje się otwartością, szczerością, bogactwem wyobraźni i fantazji oraz wzmożoną wrażliwością³⁰. Mają oni własne wysokie standardy wewnętrzne i świadomość posiadanych możliwości i zdolności do samodzielnego kierowania własnym twórczym rozwojem. Charakteryzują się także perfekcjonizmem i pasją w dążeniu do twórczego rozwoju osobowości, której integralną częścią są ich talenty i zdolności. Otwartość, niezależność, bogactwo i różnorodność doznań i doświadczeń, które charakteryzuje wybitne jednostki, wskazują na ko-

²⁸ S. Daniels, M.M. Piechowski: *Embracing Intensity: Overexcitabilit...*, s. 7 i n.

²⁹ K. Dąbrowski: *Pasja rozwoju...*, s. 11, 26, 159 i n.

³⁰ Ibidem, s. 33 i n.

nieczność zmiany perspektywy widzenia fenomenu zdolności oraz osób utalentowanych i twórczych. Należy przyjąć, że asynchroniczny rozwój jest normą dla tej grupy osób oraz że ich rozwój ma charakter unikatowy, indywidualny, co oznacza, że nie istnieje dla nich jeden wzorzec rozwojowy³¹.

Podsumowanie

W koncepcji Dąbrowskiego silny potencjał rozwojowy związany jest z wybitnymi zdolnościami, inteligencją i z co najmniej trzema formami wzmożonej pobudliwości: intelektualnej, wyobraźniowej i emocjonalnej. Wyniki otrzymane z badań wykazały duże zróżnicowanie w profilach pobudliwości osób zdolnych. Różnice te mogą być związane z różnymi czynnikami. Jednym z nich może być przyjęte rozumienie zdolności jako kryterium selekcyjnego osób do badań; część badaczy uznała, że najlepszym wskaźnikiem wybitnych zdolności jest poziom IQ, wyniki w nauce albo nominacje nauczycielskie lub uczestnictwo w programach i letnich szkołach przeznaczonych dla uczniów zdolnych³². Tak szerokie i zróżnicowane kryteria wskazują na to, że badacze mogli mieć do czynienia z różnymi zdolnościami rozwiniętymi na zróżnicowanym poziomie rozwoju. W takiej sytuacji pojawia się zasadnicze pytanie: czy wśród badanych znalazły się osoby wybitnie zdolne? Co jest warunkiem *sine qua non* pojawienia się wysokiego poziomu wzmożonych pobudliwości?

Otrzymane zróżnicowane profile OE można interpretować także w kontekście poziomu rozwoju jednostki rozumianego z perspektywy TDP. W koncepcji Dąbrowskiego, osoby wybitnie zdolne dysponują silnym potencjałem rozwojowym, do którego, oprócz czynnika pierwszego, należy także „czynnik trzeci”, zawierający „dynamizmy” wspierające przyspieszony wielostronny rozwój. Być może różnice w profilach OE wskazują, między innymi, na różne poziomy rozwoju osobowego osób zdolnych albo na rozwój jednostronny.

W badaniach międzypłciowych odnotowano różne profile wzmożonych pobudliwości. W wypadku kobiet dominującymi formami były S-OE i E-OE, a także w części badań M-OE. U mężczyzn natomiast prze-

³¹ K. Dąbrowski: *Trud istnienia...*, s. 158 i n.; L.K. Silverman: *Asynchronous Development: Theoretical Bases and Current Applications*. In: *Off the Charts. Asynchrony and the Gifted Child*. Eds. Ch.S. Neville, M.M. Piechowski, S.S. Tolan. Unionville, NY: Royal Fireworks Press, 2013, s. 18 i n.; W. Limont et al.: 'Old wine in new bottles'? *Relationships between Overexcitabilities...*

³² S. Mendaglio: *Overexcitabilities and Giftedness Research: A Call for a Paradigm Shift*. „Journal for the Education of the Gifted” 2012, no. 35 (3), s. 207–219.

ważającymi były P-OE i T-OE; w niektórych przypadkach pojawiała się także podwyższona S-OE. Wynik taki oznacza, że u kobiet dominuje zmysłowe, estetyczne i emocjonalne doświadczanie rzeczywistości; mają one świadomość istnienia szerokiej gamy uczuć, są empatyczne, czerpią przyjemność z kontaktu z pięknymi przedmiotami i doznają zmysłowych. U mężczyzn natomiast dominuje intelektualne doświadczanie rzeczywistości połączone z dużą energią, z ciekawością poznawczą, umiejętnością wnikliwej obserwacji, a także z tendencją do rywalizacji. Czy różnice w profilach OE kobiet i mężczyzn mogą wskazywać na style poznawcze lub posiadane zdolności?

Ciekawe są także wyniki z badań polskich i koreańskich związanych z uzdolnieniami kierunkowymi. Odnotowano bowiem pozytywne zależności między zdolnościami specyficznymi dziedzinowo a wyraźnie dominującą formą OE. Podobne wyniki uzyskali także inni badacze³³. Czy specyficzne zależności relacyjne lub strukturalne między OE a innymi wymiarami zdolności lub osobowości mogą odpowiadać za rodzaj zdolności specyficznych dziedzinowo? Jaka jest rola „czynnika trzeciego” w rozwoju zdolności?

Podsumowując: zdolności ani rozwoju osoby zdolnej, w ujęciu TDP, nie można sprowadzać do jednego wskaźnika, ograniczając go do wzmożonych pobudliwości psychicznych. Piechowski napisał, że nie istnieje żadna teoria pobudliwości, że są tylko formy wzmożonej pobudliwości, które intensyfikują i wzbogacają doświadczenia jednostki³⁴. Uwaga ta jest ważna w kontekście redukcjonistycznego podejścia w badaniach do wzmożonych pobudliwości jako wskaźnika zdolności, bez wiązania ich z innymi wymiarami. Zrozumienie fenomenu, jakim jest zjawisko *giftedness* w perspektywie teorii Dąbrowskiego wymaga nieco głębszego namysłu i analiz, niż było to czynione do tej pory. Ale fakt, że w niezależnych badaniach prowadzonych w różnych paradygmatach poznawczych (Aron, Dąbrowski, Galton, James, Jung, Lombroso, Piechowski) zostało zidentyfikowane zjawisko podwyższonych wrażliwości u osób wybitnie zdolnych, wskazuje na konieczność prowadzenia dalszych badań z wykorzystaniem różnych metod badawczych, w tym także metod neuroobrazowania.

Bibliografia

Alias A. et al.: *Dabrowski's Overexcitabilities Profile among Gifted Students*. „Asian Social Science” 2013, no. 9 (16).

³³ A. Alias et al.: *Dabrowski's Overexcitabilities Profile...*

³⁴ M.M. Piechowski: *Rethinking Dabrowski's theory: I. The case against primary integration*. „Roeper Review” 2014, no. 36, s. 11–17.

- Aron E.: *The Clinical Implications of Jung's Concept of Sensitiveness*. „Journal of Jungian Theory and Practice” 2006, no. 8.
- Aron E.: *The Highly Sensitive Person*. New York: Birch Lane Press, 1996.
- Aron E.N., Aron A., Jagiellowicz J.: *Sensory Processing Sensitivity: A Review in the Light of the Evolution of Biological Responsivity*. „Personality and Social Psychology Review” 2012, no. 3.
- Cruickshank W.: *Psychology of Exceptional Children and Youth*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1963.
- Daniels S., Piechowski M.M.: *Embracing Intensity: Overexcitability, Sensitivity, and the Development Potential of the Gifted*. In: *Living with Intensity. Understanding the Sensitivity, Excitability, and Emotional Development of Gifted Children, Adolescents, and Adults*. Eds. S. Daniels, M.M. Piechowski. Scottsdale: Great Potential Press, 2009.
- Dąbrowski K.: *Dezintegracja pozytywna*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979.
- Dąbrowski K.: *Multilevelness of Emotional and Instinctive Functions*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1996.
- Dąbrowski K.: *Osobowość, wybitne uzdolnienia i psychonerwice u dzieci i młodzieży*. „Zdrowie Psychiczne” 1963, nr 1, 2 (7, 8).
- Dąbrowski K.: *Pasja rozwoju*. Warszawa: Studencka Oficyna Wydawnicza ZSP, 1988.
- Dąbrowski K.: *Trud istnienia*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1975.
- Dąbrowski K., Kujawska J.: *Psychonerwice u młodzieży wybitnie uzdolnionej ze szkół artystycznych i sportowych*. „Zdrowie Psychiczne” 1965, nr 6 (1).
- Falk R.F. et al.: *The Overexcitability Questionnaire-Two (OEQ-II): Manual, Scoring System, and Questionnaire*. Denver: Institute for the Study of Advanced Development, 1999.
- Freeman J.: *Emotional Aspects of Giftedness*. In: *The Psychology of Gifted Children. Perspectives on Development and Education*. Ed. J. Freeman. Chichester: Wiley & Sons, 1985.
- Galton F.: *Inquiries into Human Faculty and its Development*. Macmillan 1883/2004. <http://galton.org/> [16.06.2014].
- James W.: *The Varieties of Religious Experience*. New York: Longmans, Green and Co./The Modern library, 1902/1936.
- Jung C.G.: *The Theory of Psychoanalysis*. New York: The Journal of Nervous and Mental Disease Publishing Company, 1915.
- Limont W.: „Inny świat? Czy nieznany ich własny?”. *Potencjał rozwojowy, wzmożona pobudliwość psychiczna a zdolności*. „Psychologia Wychowawcza” 2014, nr 5.
- Limont W.: *'Passion of Growth': Giftedness and Creativity in the Theory of Positive Disintegration*. In: *Gifted Education as a Life-long Challenge: Essays*

- in Honour of Franz Mönks. Eds. A. Ziegler, C. Fischer, H. Stoeger, M. Reutlinger. Münster: LIT-Verlag, 2012.
- Limont W. et al.: 'Old wine in new bottles'? *Relationships Between Overexcitabilities, the Big Five Personality Traits and Giftedness in Adolescents*. „Personality and Individual Differences” 2014, no. 69.
- Lombroso C.: *Geniusz i obłąkanie*. Przeł. J.L. Popławski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987.
- Mendaglio S.: *Overexcitabilities and Giftedness Research: A Call for a Paradigm Shift*. „Journal for the Education of the Gifted” 2012, no. 35 (3).
- Moon J.H., Montgomery D.: *Profiles of Overexcitabilities for Korean High School Gifted Students According to Gender and Domain of Study*. „Journal of Gifted/Talented Education” 2005, no. 15.
- Piechowski M.M.: *Developmental Potential*. In: *New Voices in Counseling the Gifted*. Eds. N. Colangelo, R.T. Zaffrann. Dubuque: Kendall/Hunt, 1979.
- Piechowski M.M.: *Discovering Dabrowski's Theory*. In: *Dabrowski's Theory of Positive Disintegration*. Ed. S. Mendaglio. Scottsdale: Great Potential Press, 2008.
- Piechowski M.M.: 'Mellow out', They Say. *If I Only Could. Intensities and Sensitivities of the Young and Bright*. Second edition. Unionville: Royal Fireworks Press, 2014.
- Piechowski M.M.: *Rethinking Dabrowski's Theory: I. The Case Against Primary Integration*. „Roeper Review” 2014, no. 36.
- Piechowski M.M.: *Zdrowie psychiczne jako funkcja rozwoju psychicznego*. W: *Zdrowie psychiczne*. Red. K. Dąbrowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979.
- Piechowski M.M., Cunningham K.: *Patterns of Overexcitability in a Group of Artists*. „Journal of Creative Behavior” 1985, no. 19 (3).
- Silverman L.K.: *Asynchronous Development: Theoretical Bases and Current Applications*. In: *Off the Charts. Asynchrony and the Gifted Child*. Eds. Ch.S. Neville, M.M. Piechowski, S.S. Tolan. Unionville: Royal Fireworks Press, 2013.
- Silverman L.K., Ellsworth B.: *The Theory of Positive Disintegration and its Implication for Giftedness*. In: *Theory of Positive Disintegration: Proceedings of the Third International Conference*. Ed. N. Duda. Miami: Xerox, 1981.
- Wirthwein L., Rost D.H.: *Focussing on Overexcitabilities: Studies with Intellectually Gifted and Academically Talented Adults*. „Personality and Individual Differences” 2011, no. 51 (3).

Wiesława Limont

Sensitivity, intensity and potential for development of exceptionally gifted

Summary: According to Kazimierz Dąbrowski's theory of positive disintegration, ability is related to the inborn developmental potential of an individual. Strong developmental potential includes extraordinary intelligence, specific abilities and five forms of overexcitability (OE): sensual, psychomotor, imaginal, intellectual and emotional. Overexcitability, intensity and emotionality of reactions and experiences which are typical for highly gifted individuals are considered by researchers as good indicators of abilities. Studies of gifted individuals conducted by means of OEQ and OEQ-II have shown differentiated profiles of overexcitabilities with one dominant specific form of OE, depending on the type of ability. Moreover, the results of studies between sexes have indicated the dominance of sensual and emotional OEs among females, and psychomotor and intellectual OEs among males.

Key words: overexcitability, sensitivity, intensity, developmental potential, outstanding ability, theory of positive disintegration, asynchronous development

Wiesława Limont

Empfindlichkeit und Intensität vs. Entwicklungspotential der außerordentlich begabten Personen

Zusammenfassung: Nach der von Kazimierz Dąbrowski entwickelten Theorie der positiven Desintegration wird die Begabung mit angeborenem Entwicklungspotential des Menschen verbunden. Ein starkes Potential umfasst außerordentliche Intelligenz, Begabung zu einer konkreten Fachrichtung und fünf Formen der erhöhten psychischen Erregbarkeit: sensorische, psychomotorische, vorstellbare, intellektuelle und emotionale. Die für außerordentlich begabte Personen charakteristischen Eigenschaften: erhöhte psychische Empfindlichkeit, Intensität und Emotionalität von Reaktionen und Erlebnissen wird von den Forschern als ein gutes Begabungsanzeichen betrachtet. Die mittels der Fragebogen OEQ und OEQ-II durchgeführten Untersuchungen von begabten Personen zeigten die, je nach der Begabungsart, differenzierten Profile von erhöhten Empfindlichkeiten mit dominanter konkreter OE-Form auf. Zwischengeschlechtliche Untersuchungen haben zusätzlich die sensorische und emotionale OE-Dominanz bei Frauen und psychomotorische und intellektuelle OE-Dominanz bei Männern bestätigt.

Schlüsselwörter: erhöhte psychische Erregbarkeit, Empfindlichkeit, Intensität, Entwicklungspotential, außerordentliche Begabung, Theorie der positiven Desintegration, asynchrone Entwicklung